

UZ 90. OBLJETNICU ROĐENJA PRVOGA HRVATSKOG PREDsjedNIKA

I uza sve prijepore, Tuđmanova je velika

U raspravama o Tuđmanu sublimirane su i rasprave o drugim hrvatskim podjelama, trzajima i sukobima u posljednjih stotinjak godina: rasprave o sudaru hrvatske i jugoslavenske misli, hrvatske i jugoslavenske državne ideje. To je ono što je obilježilo hrvatsku povijest 20. stoljeća. U tome je bit, a sve ostalo su efemernosti. Naši prijepori o Tuđmanu u biti su prijepori o hrvatstvu i jugoslavenstvu

Tomislav Jonjić

Više od dvanaest godina nakon fizičke smrti, Franjo Tuđman je u Hrvatskoj još uvijek mjerila svih stvari. Ničije ime ne izaziva tako duboke podjele, tako suprotstavljena stajališta i tako emotivne polemike. Nadmašuju one i ona okapanja o bolnim događajima iz Drugoga svjetskog rata i poraća, koje ciklički poteže vlast, kad god želi pozornost puka skrenuti sa životno važnih tema, i za kojima posežu medijski trgovci tuđim osjećajima i frustracijama, kad im je do podizanja naklade ili do služenja kojekakvim, redovito opskurnim interesima.

U neku je ruku i logično da je tako, jer su u raspravama o Tuđmanu sublimirane i rasprave o drugim hrvatskim podjelama, trzajima i sukobima u posljednjih stotinjak i više godina: rasprave o sudaru hrvatske i jugoslavenske misli, hrvatske i jugoslavenske državne ideje. To je ono što je obilježilo hrvatsku povijest 20. stoljeća. U tome je bit, a sve ostalo su ili efemernosti ili tek vanjske manifestacije te borbe, pa ih kao takve treba i promatrati. O tome se radi kad govorimo o frankovcima i o politici *novoga kursa*, o Matošuli ili Gjalskome, o Radiću ili Smoljaku, o ustašama i partizanima, o demokraciji i boljševičkoj diktaturi, o *hrvatskom proljeću* i Karadordevu.

I, ma koliko ih se ponekad kušalo zaodjenuti plaštem tobožnje raspre o nečemu što nije obilježeno nacionalnim, nego bi trebalo biti raspravom o nekim općenitim i načelnim, demokratskim i europskim vrijednostima, i tada su naši prijepori o Tuđmanu i njegovu djelu u biti prijepori o hrvatstvu i jugoslavenstvu. Oni su, dakle, manifestacije toga istoga grča, te iste borbe.

■ Između Radića i Krleža

Tuđman je njezin sudionik od najranije mladosti. Odgojen u duhu učenja Stjepana Radića – kojemu je Ivo Pilar razložno predbacivao da se uporno i uvijek na štetu Hrvatske koleba između nacionalnih ciljeva i internacionalnih himera – Tuđman je ostao trajno privržen svojoj dječjačkoj slici o seljačkom vođi. Radićev socijalni program,

Dana 8. lipnja 1997. predsjednik Tuđman vlakom mira došao je u Vukovar tijekom procesa mirne reintegracije

s kojom je beogradske *dvadeseti lipnja* i neumitni protok vremena skinuo sav onaj teški balast nedorečenosti, proturječja te počesto jeftine i isprazne demagogije, kao i Radićevu polazišno uvjerenje da su Hrvati i Srbi jedan narod, bili su plodno tlo za Tuđmanovo mladenačko približavanje jugoslavenskomu komunističkom pokretu, na čijoj će ratnoj pobjedi izrasti i njegova poratna karijera. Radić mu je poslužio kao spona između nespojivoga, kao most između hrvatskoga nacionalizma i jugoslavenskoga socijalizma, kao formula za odgonetanje vlastitoga ideološkog eklekticizma.

Ostalo je, uglavnom, učinio Krleža, koji je u *Deset krvavih godina*, u *Baladama Petrice Kerempuha* i na još mnogim svojim stranicama dao naslutiti da komunističko očijukanje s nacionalnim simbolima možda i nije puka taktika Kominterne i njezine jugoslavenske ekspoziture, uvjetovana vulkanskom snagom sve glasnijega hrvatskog nacionalnog pokreta, nego i autentična orijentacija onoga što će sâm Tuđman poslije rado i samodopadno nazivati *hrvatskom ljevicom*.

A život će uskoro pokazati da je čitavoj krležinskoj i krležijanskoj sviti i stvarno i metaforički bilo draže i lakše ravnati se po „Moskoviji, našem jedinom svjetioniku“, negoli po *Sinu domovine*, Eugenu Kvaterniku Rako- vičkome, i onome „jedinom lampašu v kermežljivoj noći“. Anti Starčeviću. Ne govori o tome samo Krležino privijanje uz skute jugoslavenske komunističke tiranije i njegovo divinizaranje beskrupuloznoga kumrovečkog

bravara, nego i njegove nedavno objavljene leksikografske marginalije, koje tužno svjedoče o tome što je (i ne na zadnjem mjestu: kako je!) veliki hrvatski književnik i u svojoj najzreljoj dobi mislio o sudbini vlastitoga naroda.

Međutim, prvomu hrvatskom predsjedniku ni najzurdiji suvremenici ni najpristraniji svjedoci ne poriču da je uvijek bio nacionalno svjestan. I u prvim poratnim, beogradskim godinama, on se osjećao Hrvatom. „Štef, pa ti si naš, Hrvat, zar ne?“ Tako se Tuđman, po svjedočenju Stjepana Bobeka, kao prvi čovjek *Jugoslavenskoga sportskog društva Partizan*, obratio legendarnomu hrvatskom nogometašu, koji je – u mnoštvu onih koji su dali sličan doprinos *oslobodenju*, i usporedno s kamionima i željezničkim kompozicijama koje su u Beograd prevozile hrvatske umjetnine i arhivalije – također 1945. godine *dragovoljno morao* napustiti rodni Zagreb i Hrvatsku, pa se preseliti u „prestonicu“. Tako se tamo kalilo „bratstvo i jedinstvo“: dok su polumrtvi hrvatski politički uznici gradili istoimenu „autocestu“ i Novi Beograd, hrvatski su športaši, glumci i glazbenici svjetlali kalemegdansku *kaldrmu*.

Tuđmanovo hrvatstvo se, dakle, nije zadovoljavalo prvim licem jednine, nego se prepoznavalo i u prvom licu množine. Bilo je to čak i onda kad su neki što su se nazivali intelektualcima izjavljivali kako se srame što su Hrvati. No, iako kao važna činjenica njegove biografije zaslužuje poštovanje, to Tuđmanovo hrvatstvo nije

napuštalo jugoslavenske okvire. Pun poleta i ambicija, odan *Revoluciji* i još dugo tvrdio uvjeren da je njezina pobjeda ujedno i hrvatska pobjeda, njemu nakon 1945. godine nije bilo ni na kraj pameti, da jugoslavenska zastava na zgradi Hrvatskoga sabora možda i nije dokaz hrvatske pobjede, da teritorijalno kjaštrenje i cijepanje Hrvatske možda i ne znači ujedinjenje hrvatskih zemalja, da zabrane, ukidanja i preimenovanja hrvatskih institucija možda i nisu najbolji dokaz hrvatske slobode, da plamen lo-mače na kojoj je spaljena *Hrvatska enciklopedija* ne obasjava ponajbolje put kojim bi trebao krenuti hrvatski kulturni napredak, da smjene sveučilišnih profesora, smaknuća novinara i zatočenje tisuća istaknutih intelektualaca možda i nisu simbol duhovnoga oslobodenja Hrvatske.

Poput komunističkih prvaka hrvatskoga podrijetla, ni on – tada ipak tek *predzadnja rupa na svirali* – nije ostavio ni najmršavijeg spomena svom žaljenju što je pobjeda pokreta kojem se zdušno pridružio obilježena krvavim trgovima, hudim jamama i tenkovskim jarcima natrpanima ljudskim tjelesima. A kad je postao simbolom, njemu se – koji je prvi u jugoslavenskim komunističkim redovima otvoreno pozvao na trijeznu i dokumentiranu raspravu o žrtvama rata (makar još ne i poraću!) – pokušalo i još uvijek se pokušava impunitati kako je i sâm izravno sudjelovao u pokolju civila i poraženih vojnika, što očito neće biti istina, jer: toliko se protiv Tuđmana posljednjih dvade-

setak godina *fabriciralo*, da bi se proizveo dokaz i za tu klevetu, da ga je bilo moguće proizvesti.

■ Od povjesničara do disidenta

Kao pripadnik *nomenklature*, Tuđman je znao uživati u svemu onome što je ona teorijski prezirala, ali je zato praktično obožavala bez ikakvih granica i obzira: u građanskome blagostanju, statusnim simbolima, pa i luksuzu. No, dok se Partija s vrijednostima građanskoga društva obračunala na način koji je po brutalnosti i dosljednosti neupamćen u povijesti, njegova sklonost lijepomu – u knjizi i umjetnosti uopće – očito nije bila tek dio poze kojom su ratni pobjednici demonstrirali svoju posvemašnju vlast, istodobno se često pokazujući kulturnim skoroevičima, pa i najobičnijim primitivcima. Njegova ljubav prema knjizi nije bila izraz kompleksa, njegovi radovi odaju solidnu i široku izobrazbu, a još više nepatvorenu želju za znanjem.

Kao povjesničara ga, začudo, nije resila inače poslovična marljivost, pa je vrlo vješto i neobično uspješno izbjegavao rizik kakve alergijske reakcije na arhivsku prašinu. Nije se ustezao poslužiti se tuđim radom i tuđim radovima čak i na način da zaboravi zahvaliti. No, to ne znači da ga kao povjesničara valja podcijeniti: po razumijevanju povijesnih procesa i sposobnosti zaključivanja o njihovim razlozima i posljedicama, za dva je koplja nadmašio nemali broj profesionalnih historioografa

ina neprijeporna

koji su tu znanost shvatili kao puko kroničarsko bilježenje, u najbolju ruku kao kolacioniranje dokumenata ili prepričavanje izvora. A oni koji su kao *malleus maleficarum*, partijski malj za vješnice, poslužili u političkom obračunu s njim, i sami su poslije – puno nakon Tuđmana – došli uglavnom na njegove tadašnje pozicije, ne dajući znaka da su se zbog sudjelovanja u njegovu progono ikad posuli pepelom.

Očito je upravo bavljenje poviješću i njegova sposobnost shvaćanja uzroka i posljedica, Tuđmana pravocrtno odvela u disidentske vode. Dakako, nije taj put bio ni kratak ni kratkotrajan. Bio je taj visoki časnik Jugoslavenske armije pedesetih godina 20. stoljeća dovoljno malen da se uhvati u kočtas s velikosrpskim interpretacijama sloma Kraljevine Jugoslavije i nastanka jugoslavenskoga partizanskog pokreta, a opet dovoljno velik da iza njegovih pleća ostanu sakriveni komunistički moćnici hrvatskoga podrijetla, koji su to Tuđmanovo hrvatje poticali i sokolili, potpuno svjesni da se ne radi tek o historiografskim priporima, nego o izvornom sudjelovanju u distribuciji vlasti, pa samim time i u oblikovanju jugoslavenske države.

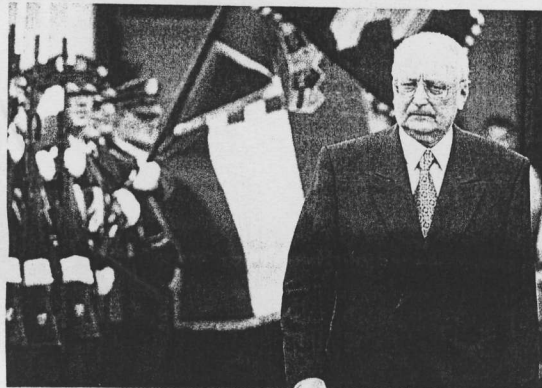
Tuđman nije želio postati disidentom i izopćenikom, nego je i tada i poslije tu svoju borbu smatrao dijelom borbe za hrvatske interese (ali i za Jugoslaviju!), jer je još uvijek vjerovao da samo takva interpretacija odgovara činjenicama, da samo ona jača federalistički ustroj nove jugoslavenske države i da samo u toj državi i na tim temeljima treba graditi hrvatsku budućnost. Kao takav, sad već razvojačeni general s neskrivenim povjesničarskim ambicijama, bio je idealni kandidat za ravnatelja novoosnovanoga Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Da je on već tada htio biti puno više od toga, posve je vjerojatno; da su i neki drugi imali slične kombinacije i pothranjivali njegove ambicije, čini se izvjesnim.

No, kad su kola krenula nizbrdo, Tuđman je pokazao puno više hrabrosti i nepuredivo više karaktera od onih koje je tada smatrao svojim istomišljenicima. I kad se sudi o ljudskim slabostima njegova kasnijega predsjednikovanja – a bilo ih je puno više nego što je smjelo biti! – nikad ne valja smetnuti s uma da je u puno težim vremenima, kad se nisu gubili samo ravnateljski naslonjači, nego i čitave egzistencije, Tuđman svoja znanstvena i politička stajališta branio uporno i dosljedno, ne odstupajući ni za milimetar čak ni onda kad bi se taktički uzmak mogao činiti mudrim.

■ Za hrvatsku državnu neovisnost

I upravo ga je partijski ostracizam krajem šezdesetih godina učinio čimbenikom *po sebi*, pa zahvaljujući tomu Tuđman ni u doba *hrvatskoga proljeća* nije dio neke slabo definirane skupine ili amorfna pokreta, nego je već tada sam po sebi „skupina“, faktor čija važnost proizlazi iz njega samoga: poštuju ga i oni koji ga mrže, uvažavaju ga i oni koji se s njim ne slažu.

Ne može se to tumačiti samo njegovim nekadašnjim generalskim činom (jer bilo je i drugih generala), pa ni njegovim privatnim vezama (jer su ih drugi imali još više!): suvremenici se sjećaju da je Tuđman već tada zračio vlastitim autoritetom i odlučnošću. Bio je već tada jedan od malobrojnih

Tuđman je stvaranje države shvaćao kao proces, a ne jednokratan čin

Tuđman s hrvatskim vojnicima na bojištu

koji je točno znao što hoće, a činilo se da znađe i kako će to postići. To je, ujedno, bio početak posljednje faze njegova političkog razvitka, faze koja je okončana raskidom sa svim socijalističkim tlapnjama i jugoslavenskim iluzijama.

A kad mu danas nekritični osporavatelji i otvoreni mrzitelji predbacuju protueuropska nadahnuća i orijentaciju, onda zaboravljaju da je upravo Tuđman među hrvatskim intelektualcima bio među prvima koji je zagovarao otvaranje prema Europi. Nije to bila fraza ni jeftin trik, nego izraz njegove duboke preokupacije procesom u kojem se, kako je, otprilike, više puta kazao, svijet sve više globalizira, dok se istodobno i usporedno sve snažnije individualizira, pa tzv. mali narodi traže mjesto koje ima pripada.

Dok su današnji apologeti kojekakvih „europskih“ i „euroatlantskih“ diktata iz dubine duše prezirali Zapad i klanjali se „nesvrstanim“, afroazijskim kumirima – pokazujući i nakon 1948. da nisu ni na kakvoj ljevici, nego samo na Istoku – Tuđman je iskreno vjerovao u budućnost Europe. I nije nevažno da taj san o Europi (Europski slobodnih nacija i država, a ne europskoj naddržavi!) nije napustio ni onda kad se početkom devedesetih godina suočio s europskim *Potemkinovim selom*, iza čijih se kulisa kriju konglomerat nadnacionalnih i nacionalnih interesa, pravi Babilon dvoličnosti, korumpiranosti i tromosti europskih birokracija.

Dvije političke osude (1972. i 1981.) i dva tamnovanja bili su finale složene i nevolje Tuđmanove evolucije prema pozicijama koje bi se mogle nazvati nacionalističkim. I tada se Tuđman ponaša omdjereno i samouvjerenom, ni tada niti bilo kada kod njega neće biti iracionalnih ispada ni šovinstičkih fraza. U usporedbi s onim što su proživjeli brojni drugi politički uzniči, njegova je robija *ljetovanje* (kad bi pristojno čovjeku moralni osjećaj dopuštao da s takvim cinizmom govori

o stanju neslobode!), ali to je tamnovanje jedan od najvažnijih elemenata njegove karizme, s kojom ulazi u razdoblje organiziranja prvih demokratskih političkih stranaka.

Uz teorijsku spremu, hladnokrvnost i odlučnost, to je najvažniji ulog s kojim on sudjeluje u hrvatskome političkom ruletu tih mjeseci. U samo promicanje hrvatskoga prava na slobodu i državnu neovisnost nije uložio puno više, jer više nije ni trebalo.

Ostalo se dogodilo bez njega: nakon Karadordeva i slamanja *hrvatskoga proljeća* kod Hrvata je sazrela svijest da *bilo koja i bilo kakva* Jugoslavija *nužno* znači hrvatsko ropstvo; raspad komunističkoga sustava i slom bipolarnoga svijeta otvorili su tehničku mogućnost ostvarenja prava na samoodređenje, a sirovi i primitivni velikosrpski „mitinzi“ i „jogurt-revolucija“ praćena guslama i „pevaljkama“, opancima i mrčnjačkom štafetom s „moštima cara Lazara“, jasno su pokazivali da se približava odlučujući trenutak. Drugim riječima, oni koji ga nazivaju modernim Ocem Domovine, predviđaju da Tuđman – iako autor nekoliko zanimljivih, pa i iznimno vrijednih knjiga – nije politički ideolog ni teoretičar oslobođenja.

■ Stvaranje države kao proces, a ne samo čin

No, on je nešto puno važnije od toga – jer u takvima zapravo i nismo oskudjivali – on je bio najvjestiji *praktičar oslobođenja* u našoj novijoj povijesti.

Je li dominaciju u Hrvatskoj demokratskoj zajednici, a potom i prve demokratske izbore 1990. godine, osvojio u nejakvom meštofelskom zagrljaju s pragmatičnijim dijelom hrvatsko-jugoslavenskih komunističkih struktura, koji je samo u nekom aranžmanu s oporbenim snagama mogao sačuvati ponajprije glavu, a potom i presudan utjecaj u društvu, ostat će i dalje zagonetka. No, sa sigurnošću se

Predsjednik Tuđman u Kninu 6. kolovoza 1995.

Šimjo Bruno Vugdelija

može kazati: kad bi Hrvati i danas bili u položaju u kojem su bili u proljeće 1990., opet bi birali Tuđmana i opet ne bi pogriješili. I drugo, dobitak koji je Tuđman postigao u toj pogodbi – ako je takve bilo – nije bio malen.

On, kojemu je Starčević zauvijek ostao dalek, pa o njemu ni sam niti sa svojim epigonima nije napisao spomena vrijedan tekst, ostvario je najviše što se od Starčevićeva programa u naše doba moglo ostvariti: neovisnu državu. Za razliku od Mačka 1941., on je odgovornost preuzeo!

I baš zato što je tijekom deset godina vodio državu s autoritetom kakva nitko u hrvatskoj povijesti nije imao, namrla joj je Tuđmanova vladavina i neka teška opterećenja. Ona koja se najčešće spominju, najmanje su važna. Jedva da i Washingtonovi i Bismarckovi biografi znaju tko se i kako se obogatio u doba prvoga američkoga predsjednika i njemačkoga „željeznog kancelara“, pa će se slično dogoditi i s besprizornim likovima kojima je tako lako polazilo za rukom umiliti se predsjedniku. Isto će biti i s nastankom *les nouveaux riches* u Tuđmanovo doba. (Uostalom, nisu li se posve isti ili vrlo slični procesi divljega kapitalizma zbili i u drugim državama izišli iz komunizma?) Trajnije su i teže posljedice u ideološkim rascjepima hrvatskoga društva i u našem položaju u Bosni i Hercegovini.

Mi bismo, dakako, htjeli da smo kao narod i tamo pobjednici, da BiH bude država i hrvatskoga naroda. No, popisi pučanstva, crkvene statistike i naš politički položaj sugeriraju nam nešto drugo. Ako je točna ona klasična, da se ne može vladati i biti neudržan, još točnija je ona da se ne može u jednom razdoblju s iznimnim autoritetom voditi jednu naciju, a ne odgovarati za njezine poraze. Da je Tuđman doista htio osigurati položaj Hrvata u BiH, i da je to htio bez rata, priznat će svatko tko se obazire na činjenice. A zašto u tome nije uspio i gdje je mjera njegove

odgovornosti, pouzdanje bi mogao kazati samo onaj tko riješi kvadraturu bosansko-hercegovačkoga kruga. Kamenom se na nj može baciti onaj tko je bez grijeha.

Ali, jasnija je njegova odgovornost za suvršnu ideologizaciju ustavne preambule i za dogmatiziranje specifične inačice ideologije tzv. nacionalnog pomirenja. Tim zbkarkama konstrukcija i natega nije samo zajamčena potpuna amnestija zločina počinjenih u ime Jugoslavije i komunizma, nego je osigurana i zadnja crta obrane tobožnjih *antifašista*, koji su Staljinove brkove smatrali idealnom ljepote. No, još više su njima stvoreni temelji za uvijek nove sukobe i polarizacije po uvijek istim, prastarim vododijelnicama. A postoje i drugi, *hrvatski razlozi* zbog kojih Tuđmanovo djelo – zbog našega mentalnog zdravlja i zbog budućnosti – treba preispitati: od njegove vjere u međunarodnu pravdu i skandaloznoga *Ustavnog zakona o suradnji s međunarodnim kaznenim sudovima, do Pakta o stabilizaciji za jugoistočnu Europu*, što ga je u predsmrtnoj fazi teške bolesti potpisao krajem srpnja 1999. u Sarajevu.

No, Tuđman je stvaranje države s pravom shvaćao kao proces, a ne kao jednokratan čin. Zato uvijek treba imati na umu da njegovu političku oporuku nesumnjivo čini – sad već, nažalost, uvelike izigrana – ustavna zabrana zaočinjanja bilo kakvog postupka koji bi mogao dovesti do udruživanja u balkanske asocijacije, i njegovo zaklinjanje nasljednika: „Samo nikad više Jugoslavija!“

Stvaranje države i te riječi ono su zbog čega ga jedni mrze, ali – to je isto ono zbog čega će mu drugi (nesumnjivo većina Hrvata, uključujući i one koji su malne o svemu mislili drugačije!), opraštati sve druge propuste i trajno ga veličati. A na koncu, ako je malomu dopušteno poslužiti se riječima Velikoga: i sâm bih se osjećao ništarijom da nisam među potonjima...